

## BOLDOGASSZONY VIRÁGAI

A népi növénynevek igen változatosak, sok elnevezésben tükröződik a nép kiváló természetismeretére, hiedelmeire, gyógymódjaira, szentjeire vonatkozó tudásanyag. E szerteágazó népi tudásra nézve egyik jó példa a *Sempervivum tectorum* népi neveinek felsorolása. A neveket a könnyebb áttekintés céljából négy csoportra osztottam:

1. Kőrözsa, Mindenkorélő, Őszikaktusz, Zöldfű, Házizöld,
2. Égidörgő, Mennyrózsa, Mennykővirág, Jupiter szakállá,
3. Fülű, Fülbeeresztőfű, Fülbecsavarító,
4. Boldogasszony rózsája.

Az első csoport nevei arra a megfigyelésre épülnek, hogy a növény télen is zöld marad, sziklás köves helyen él és gyakran a házak tetején is megtelepszik. A második csoportba gyűjtött nevek mögött az a népi hiedelem húzódik, hogy ha ez a növény megtalálható a ház tetején, azt elkerüli a villámcsapás. A harmadik csoport nevei a népi gyógyászatban való használatára utalnak, ugyanis ha valakinek fáj a füle, e növény nedvét csepegtették bele. Ez a gyógymód az egész ország területén ismert volt. A negyedik elnevezésre már nem adható ilyen egyértelmű válasz. Vajon a növény örökzöld volta miatt kapta a nép legkedveltebb szentjéről a nevét, vagy Mária védő segítségét kívánták életrehívni a névadással? Vagy a rózsza virágára emlékeztető tölevélrózsza morfológiája ihlette e nevet? Ezzel utalva arra a kultúrtörténeti tényre, hogy a középkori Mária ábrázolásokon gyakori attribútum növényként szerepelt a rózsza. A "népi botanika poezise" számos növényhez kapcsolta Szűz Mária nevét.

A „költői” növénynevek között azonban nehéz eligazodni, hiszen ezek sokszor koronként, tájegységekként, gyakran még falvakként is változtak.

Azt, hogy pontosan melyik növényre gondolt a „népi költő”, a népi név alapján sok esetben elég nehéz tisztázni. Ha a növény maga nem áll rendelkezésünkre, akkor csak a kettős latin név teszi lehetővé pontos azonosítását. Sajnos sok néprajzi gyűjtésnél a latin nevet a kutatók nem tüntették fel. Botanikai szempontból ezek az adatok bizonytalanok, de mint néprajzi emlékek nagyon értékesek.

A magyar növényszókincs történetének áttekintése alapján láthatjuk, hogy a *XVI. századot megelőzően* kódexekben, kézírásos glosszákbán, oklevelekben találkozhattunk növénynevekkel. A növénynevek lejegyzése, gyűjtése a *XVI. században*

indult el.<sup>1</sup> 1584-ben jelent meg az első két nyelvű, latin-magyar növényyszótár, Clusius-Beythe közös munkája nyomán. Az 1578-ban kiadott Melius Juhász Péter „Herbárium”-a 1200-nál több növénynevet tartalmaz. A XVII. század jelentős műve Lippai: Posonyi kert c. könyve, amely a pozsonyi érseki kert bemutatásán túl az akkori magyar növénynevek forrásműve is. A XVIII. század jelentős változást hozott, Linné munkássága nyomán, a botanika történetében. 1735-ben megjelent „Systema Naturae” c., majd az 1753-ban megjelent „Species Plantarum” c. művei alapvetően megváltoztatták a rendszerezés alapelveit. Linné mesterséges rendszerének megalkotása után íródott fűvészkönyvek már Linné rendszerét figyelembe véve készültek. Linné „névreformja” nemcsak a latin elnevezésekre, hanem a népi növénynevekre nézve is hatással volt. Földi János egyik művében, Linnére hivatkozva, ezt írja: „Fűneveink” közül ki kell gyomlálni azokat a neveket, amelyek Isten nevéől neveztetnek. A babonás növénynevek közé sorolja a szentekről, boldogasszonyról elnevezett növényeket is.<sup>2</sup> Megemlíti Csapó József Új füves és virágos kert c. művét, mely szerint Csapó is hasonlóképpen járt el. Szerencsére Csapó még sem „gyomlálta” ki teljesen ezeket a szentekről, Istenről, Jézusról, Boldogasszonyról elnevezett neveket, mert fűvészkönyvében szép számban maradt ezekből a nevekből. A boldogasszonyról elnevezett növénynevek gyűjtésére jó forrásul dolgoztak a XIX. század végén, és a XX. század első felében megjelent néprajzi dolgozatok, melyek a Magyar Nyelv és a Magyar Nyelvőr, Nép és Nyelv, Botanikai Közlemények, Természettudományi Közlemények c. folyóiratokban jelentek meg. A növénynevek szervezett gyűjtését a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytára számára Jávorka Sándor indította el. Magyar Flóra c. munkája egyik leggazdagabb adatforrása a népi, jelen esetben a szentekről elnevezett növényneveknek.

A növényneveket könnyebb áttekintésük végett táblázatba foglalva mutatom be. A növények botanikai azonosításánál nem tudtam követni „az összetartozó növényi kép és név synopsisának” módszerét.<sup>3</sup> Számomra csak a nevek utáni azonosítás lehetősége állt fenn. A nevek gyűjtésénél igyekeztem olyan növénylistákat figyelembe venni, ahol a népi nevek mellett a latin név is szerepel. Ebből a módszerből az következik, hogy az általam összeállított boldogasszonyról elnevezett növények azonosítása nem minden faj esetén tekinthető teljesen biztosnak. Ezt a botanikai bizonytalanságot úgy próbáltam csökkenteni, hogy a népi név eredetére az adott faj morfológiai bélyegeinek (levélforma, mintázat, virág szerkezet, szín stb...) vizsgálatával próbáltam magyarázatot találni. Néhány növénynél ezt még a népi névre vonatkozó eredetmonda is segítette. Nem kerültek be a táblázatba azok a népi nevek, amelyekhez ugyan fűződik valamilyen Mária-legenda, de nevükben már nem szerepel Mária neve. Például ilyen az árvalányhaj és a gyöngyvirág. (Lásd. Parasztbiblia: „Levágta a haját”, „El volt fáradva a Szűzanya”, „Lábanyomán gyöngyvirágok” c. történeteket.) A táblázatban szereplő latin nevek, valamint mai magyar nevek, Simon Tibor: „A magyarországi edényes

<sup>1</sup> Priszter 1999.11-12. Köszönöm Priszter professzor úrnak a növények összegyűjtésénél nyújtott segítségét.

<sup>2</sup> Földi 1793.7.9.

<sup>3</sup> Grynaeus-Papp 1977. 33.

flóra határozója”<sup>4</sup> és Jávorka-Csapody: „Iconographia...”<sup>5</sup> c. munkái alapján kerültek lejegyzésre. A magyar népi nevek után feltüntettem a név irodalmi előfordulását. Ebből kitűnik, hogy a táblázatban közölt boldogasszonyról elnevezett nevek listája nem tekinthető lezártnak. Inkább egy előtanulmánynak vagy kezdeti kísérletnek a szentekről elnevezett növénynevek összegyűjtéséhez. Úgy gondolom, hogy a szentekről elnevezett növénynevek egy csokorba gyűjtése a fenn említett módszer hiányosságából adódó botanikai bizonytalanság megléte mellett is hasznos lehet a néprajztudomány számára.

Latin név	Mai magyar név	Népi név
Aconitum napellus agg.	Sisakvirág	Kisasszony papucsvirág <sup>6</sup>
Alchemilla monticola Opiz	Közönséges palástfű	Boldogasszony palástja <sup>7</sup> Boldogasszony tenyere <sup>8</sup>
Artemisia vulgaris L. A. santonicum subsp. monogyna (W.et K.) Gams	Fekete üröm  Sziki üröm	Mária seprűfű <sup>9</sup>  Mária seprő, seprője <sup>10</sup>
Briza media L.	Rezgőpázsit	Mária könnye <sup>11</sup>
Campanula rotundi- folia L.	Kereklevelű harangvirág	Mária ibolya <sup>12</sup>
Cerithe minor L.	Szeplőlapu	Boldogasszony csepegtette fű <sup>13</sup>
Chrysanthemum balsamita L. f. tanacetoides (Boiss.) Fiori et Paol	Boldogasszony mentája	Boldogasszony tenyere <sup>14</sup> ,  Boldogasszony levele, -mentája, -füve, Márialevél, Szűzmária levele <sup>15</sup> , Boldogasszony lapi <sup>16</sup>

<sup>4</sup> Simon 1994.

<sup>5</sup> Jávorka-Csapody 1991.

<sup>6</sup> Borza 1968.

<sup>7</sup> Csapó 1775., Fialowski 1879., Wágner 1903., Jávorka 1925., Vajkai 1937–38., Borza 1968.

<sup>8</sup> Wágner 1903., Vajkai 1937–38., Halmai 1948.

<sup>9</sup> Gub 1994.

<sup>10</sup> Moesz 1927.

<sup>11</sup> Vajkai 1937–38.

<sup>12</sup> Wágner 1903.

<sup>13</sup> Borbás 1874., Wágner 1903., Vajkai 1937–38.

<sup>14</sup> Márton 1892., Vajkai 1937–38., Borza 1968.

<sup>15</sup> Borza 1968.

<sup>16</sup> Rab 1991. 374.

Latin név	Mai magyar név	Népi név
Chrysanthemum vulgare (L.) Bernh. (Tanacetum vulgare L.)	Gilisztaűző varádics	Boldogasszony mentája <sup>17</sup> , Boldogasszony levele <sup>18</sup> Máriafü <sup>19</sup>
Consolida regalis L. Delphinium x cultorum Voss	Mezei szarkaláb Magas szarkaláb v. Kerti sarkantyúfű	Kisasszony papucs <sup>20</sup>
Cotyledon horizontalis Guss.	Köldökfű	Boldogasszony köldöke-fű <sup>21</sup> Boldogasszony köldöke <sup>22</sup>
Cuscuta epithymum (L.) Nath. C. europaea L.	Kakukkfű aranka  Közönséges aranka	Boldogasszony haja <sup>23</sup>  (Boldogh asszony haja)
Cypripedium calceolus L.	Rigópohár, Boldogasszony papucs	Mária cipőkje, cipellője <sup>24</sup> Nagyboldogasszony papucs, Kisasszony papucs <sup>25</sup> Boldogasszony cipőkje, papucs <sup>26</sup> Boldogasszony füve <sup>27</sup>
Eruca sativa Mill.	Borsmustár	Boldogasszony fürösz- tötte fű (Boldog azzoin fewöröztötte fw) <sup>28</sup>
Geranium robertianum L.	Nehézzzagú gólyaorr	Mária keze <sup>29</sup>
Hesperis matronalis L.	Hölgyestike	Estéli kisasszony, Máriagyász <sup>30</sup>

<sup>17</sup> Csapó 1775., Fialowski 1879., Vajkai 1937-38., Priszter1999.

<sup>18</sup> Csúry 1933. 317.

<sup>19</sup> Halmai 1948.

<sup>20</sup> Augustin-Jávorka-Giovanni-Romváry 1948., Borza 1968., Moesz 1908. (Delph. x cult. Voss)

<sup>21</sup> Csapó 1775.

<sup>22</sup> Fialowski 1879., Vajkai 1937-38.

<sup>23</sup> Csapó 1775., Wágner 1903., Fialowski 1879., Jávorka 1925., Vajkai 1937-38., Halmai 1948., Grynaeus-Papp 1977. (C. europaea)

<sup>24</sup> Csapó 1775., Jávorka 1925.

<sup>25</sup> Jávorka 1925.

<sup>26</sup> Fialowski 1879., Vajkai 1937-38.

<sup>27</sup> Gunda 1988. 26.

<sup>28</sup> Grynaeus-Papp 1977.

<sup>29</sup> Augustin-Jávorka-Giovanni-Romváry 1948.,

<sup>30</sup> Borza 1968.

<i>Latin név</i>	<i>Mai magyar név</i>	<i>Népi név</i>
Hierochloe Australis (Schr.) R.et Sch.	Déli szentperje	Ezüstös máriafű <sup>31</sup>
Hierochloe odorata (L.) P.B.	Illatos szentperje	Illatos máriafű <sup>32</sup> Máriafű <sup>33</sup>
Impatiens noli-tangere L. I. balsamina L.	Erdei nebáncsvirág Kerti nebáncsvirág	Kisasszony papucs <sup>34</sup>
Juniperus communis J. sabina L.	Közönséges boróka Nehézszagú boróka	Boldogasszony ága <sup>35</sup>
Lilium candidum L.	Fehér liliom	Szűzvirág <sup>36</sup> Szűz fa, Szűz virág, Szűz liliom <sup>37</sup> Madonna liliom <sup>38</sup>
Linaria vulgaris Mill.	Közönséges gyújtóványfű	Mária lenje <sup>39</sup>
Lupinus luteus L.	Sárga csillagfűrt	Kisasszony tenyere <sup>40</sup>
Lychnis coronaria L.	Bársonyos kakukkszegfű	Boldogasszony rózsája <sup>41</sup>
Matricaria recutita L.	Kamilla, Orvosi székfű	Szüzek anyja <sup>42</sup>
Mentha arvensis L. M. pulegium L.	Mezei menta Csombormenta	Boldogasszony mentája (Boldog azzony mentaya) <sup>43</sup>
Mirabilis jalapa L.	Nagy csodatölcsér	Esteli kisasszony <sup>44</sup>
Myosotis palustris (l.) Nath. em. Rchb. M. stenophylla Knaf (M.alpestris Schm. subsp.)	Mocsári nefelejcs  Sziklai nefelejcs	Mocsári kisasszonyvirág  Kisasszonyvirág <sup>45</sup>

<sup>31</sup> Wágner 1903.<sup>32</sup> Wágner 1903.<sup>33</sup> Jávorka 1925., Halmai 1948. Prisztler 1999.<sup>34</sup> Wágner 1903., Borza 1968. (I. balsamina)<sup>35</sup> Fialowski 1879., Wágner 1903. (J. sabina L.), Vajkai 1937-38., Halmai 1948.,<sup>36</sup> Borza 1968.<sup>37</sup> Fialowski 1879.<sup>38</sup> Kereszty 1998.276.<sup>39</sup> Augustin-Jávorka-Giovanni-Romváry 1948., Márton 1892.<sup>40</sup> Borbás 1874., Wágner 1903., Jávorka 1925.<sup>41</sup> Fialowski 1879. (+ még Primula auricola L. is), Vajkai 1937-38.<sup>42</sup> Wágner 1903.<sup>43</sup> Grynæus-Papp 1977., Bálint 1998.211.<sup>44</sup> Somfai 1987.44.<sup>45</sup> Lőrinczi 1994.

<i>Latin név</i>	<i>Mai magyar név</i>	<i>Népi név</i>
<i>Nigella damascena</i> L.	Borzaskata	Kisasszonyfű („Kisasszony a fű a zödbé”) <sup>46</sup>
<i>Onopordum acanthium</i> L.	Szamárbogáncs	Szűz Mária teje <sup>47</sup>
<i>Origanum majorana</i> L.	Majoránna	Máriafü <sup>48</sup> , Mária fa <sup>49</sup>
<i>Physostegia virginiana</i> (L.?)	Füzérajak	Máriavirág <sup>50</sup>
<i>Polygonum persicaria</i> L.	Baracklevelű keserűfű	„Máriaütőfüj” <sup>51</sup> „Máriaüte gaz” <sup>52</sup>
<i>Ramaria flava</i> (Schaef.: Fr) Quél	Sárga korallgomba	Kisasszonygomba <sup>53</sup>
<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	Rozmaring	Boldogasszony fája <sup>54</sup>
<i>Rubus idaeus</i> L.	Málna	Boldogasszony csipkéje <sup>55</sup>
<i>Sempervivum tectorum</i> L.	Fali kövirózsa	Boldogasszony rózsája <sup>56</sup>
<i>Silybum marianum</i> (L.) Gartn.	Máriatövis	Boldogasszony tövise v. tenyere, Szűz Mária teje v. tenyere <sup>57</sup> Boldogasszony tövise <sup>58</sup> Máriatövis <sup>59</sup> Boldogasszony teje, tövise <sup>60</sup> Boldogasszony tenyere (Bodog azzoni teniere),

<sup>46</sup> Lőrinczi 1994.<sup>47</sup> Vajkai 1937–38.<sup>48</sup> Kunos 1883.<sup>49</sup> Fialowski 1879., Halmai 1948.<sup>50</sup> Priszter 1999.<sup>51</sup> Csaba 1936.<sup>52</sup> Lammel–Nagy 1985.<sup>53</sup> Moesz 1908.<sup>54</sup> Fialowski 1879., Vajkai 1937–38., Halmai 1948.<sup>55</sup> Csapó 1775., Wágner 1903., Fialowski 1879., Jávorka 1925., Vajkai 1937–38., Halmai 1948., Augustin–Jávorka–Giovanni–Romváry 1948., Borza 1968.<sup>56</sup> Fialowski 1879., Wágner 1903., Jávorka 1925., Halmai 1948., Borza 1968., Gunda 1988. 26., Lőrinczi 1993. (Ba. rózsza)<sup>57</sup> Csapó 1775., Jávorka 1925.<sup>58</sup> Holuby 1872., Augustin–Jávorka–Giovanni–Romváry 1948.,<sup>59</sup> Augustin–Jávorka–Giovanni–Romváry 1948., Halmai 1948., Priszter 1999.<sup>60</sup> Vajkai 1937–38.

Latin név	Mai magyar név	Népi név
		Boldogasszony túske (Bodog azzoni touiske) <sup>61</sup> Máriabogáncs <sup>62</sup> Szűz Mária káposztája <sup>63</sup>
Tropaeolum majus L.	Kerti sarkantyúka	Mária sarkantyú <sup>64</sup> Kisasszony cipellője <sup>65</sup>
Vinca minor L.	Kis télizöld	Boldogasszony koronája <sup>66</sup>

A táblázatban felsorolt nevek között legmagasabb a boldogasszony, ezt követi a Mária, kisasszony és a szűz tagú nevek száma. Utóbbiak közül egyedülálló a Szűzek anyja” elnevezés, amely a kamillát jelöli. J. Bauhinus szerint (1591) a kamillát Itáliában „Szűz Mária növényének” nevezik.<sup>67</sup> Régóta használt gyógynövény, amely a középkori növénytímbolikaiban az Istenanya lelki gyógyító erejét szimbolizálta.<sup>68</sup>

A szép levelű és virágú, jó illatú növényeket *boldogasszony* névvel nevezi el a nép.<sup>69</sup> Grynaeus-Papp által közölt XV–XVII. századra vonatkozó névanyagban csak boldogasszony elnevezéssel fordulnak elő a Máriára vonatkozó növénynevek. A boldogasszony növénynevek gyakoribb előfordulásában talán szerepet játszhatott Szt. Gellért rendelete is, mely elrendelte, hogy a Szent Szűzet a magyarok nyelvén Boldogasszonynak nevezzék.<sup>70</sup> E névanyag fenntartását pedig a barokk idején kibontakozó Boldogasszony tiszteletének ma is élő hagyománya segíthette.

A táblázatban szereplő elnevezések feltételezhető eredetére nézzünk néhány kiragadott példát. A *levél alakjának*, palástra, tenyérre emlékeztető formája után kaphatták nevüket a Boldogasszony palástja, Kisasszony tenyere, Mária keze növények. A *leveleken* látható fehér mintázat játszhatott szerepet a Boldogasszony csepegtette fű, a Szűz Mária teje növényneveinél. A néphit szerint ezek a fehér foltok akkor keletkeztek a leveleken amikor a szent család Egyiptomból menekült és kicsöppent Mária teje. A Máriaúte gaz vagy Máriaütőfűj nevek a növény levelein található vöröses-barna mintázat alapján születhettek. A monda szerint:

<sup>61</sup> Grynaeus-Papp 1977.

<sup>62</sup> Priszter 1999.

<sup>63</sup> Jávorka 1925.

<sup>64</sup> Vajkai 1937–38.,

<sup>65</sup> Somfai 1987.44.

<sup>66</sup> Fialowski 1879., Jávorka 1925., Vajkai 1937–38.

<sup>67</sup> D’ Ancona 1987. 78.

<sup>68</sup> Kereszt. Műv. Lex.

<sup>69</sup> Szendrei 1938.141.

<sup>70</sup> Bálint 1947.1.

„Mária vándorút a földön. Má nagyon fáradt vót, egy helön leűt az árokpartra, a fűre. Ippeg rajta vót a baj. Hét szőrszoknya vót rajta, a bajának a hele mégis ott maradt azon a gazon, amellikre ráűt. Ezt a fűvet máig úgy híjják: Máriaűte gaz, mer a levelin olyan barnás fűtök vannak.”<sup>71</sup>

A virágok jellegzetes papucs ill. sarkantyú *alakjára* utalnak a Boldogasszony papucs, cipellője, Kisasszony cipellője elnevezések. A keresztény művészet szín-szimbolikája rejtőzhet a kék, piros, sárga, fehér virágú növények márianevei mögött. Bizonyos *színeknek*, elsősorban középkori műalkotásokon szimbolikus jelentése van.<sup>72</sup> Mária keleti képein három uralkodó szín látható: a kék, az ég kékjét (az ikonokon a palást színe), a lángoló piros, Máriát a megéghetetlen csipkebokrot, a fehér pedig a szeplőtleniséget jelképezi.<sup>73</sup> A kék színű virágok a reneszánsz festészetben szintén a mennyország szimbolumaként tűnnek fel. Például a kék búzavirág szimbolizálta Jézus és Mária mennybevételét, Krisztus feltámadását, Mária megkoronázását.<sup>74</sup> A felsorolt növénynevek között kék színű virág kapta a Boldogasszony koronája nevet.<sup>75</sup> Ugyancsak kék virágú a Mocsári kisasszonyvirág és a Kisasszonyvirág (nefelejcs). A Parasztbiblia egyik története szerint:

„Mikor ment a Szent Család, a virágok mutatták bé a népnek, hogy hát kik mentek ott. Mert minden virág, ahogy elérték, ugye kivirágzott..... Máriának az emlékére sokminden virág kinyílt: kinyílt a fehér liliom, az es a Mária emlékére van kinyílvá, kinyílt a kéknefejejcs, az es a Mária emlékére van kinyílvá.”<sup>76</sup>

A liliom gyakran előforduló növény a Bibliában. A rózsza mellett egyik legkedveltebb virág a keresztény szimbolikában, a középkorban elsősorban Mária attribútuma.<sup>77</sup> A középkor és korai újkor szinte minden festője fehér liliommal ábrázolja a Kis Jézust tartó Máriát: innen a madonna liliom elnevezés.<sup>78</sup>

A növények *örökzöld* tulajdonsága az örökkévalóság, a feltámadás és átvitt értelemben a földi szenvedés jelképe volt már a korai kereszténység századaiban. A boróka Mária szinbolumként is ismert volt, erre utal a Boldogasszony ága elnevezés.<sup>79</sup>

A táblázatban négy fajt jelöl a Boldogasszony mentája név: Fuchsius művében (1542) a *Mentha arvensis*, egy XVI. századból származó szegedi kolostori feljegyzésben a *Mentha pulegium*ot, későbbi művekben két *Chrysanthemum* fajt. A középkorban és később is több féle jó illatú növényt neveztek mentának.<sup>80</sup> E korban az *illat* volt a legfőbb ismertetője a növény gyógyító tulajdonságának és erejének. A kolostorkertek herbáinak ősi törzsszállománya a legerősebb illatú mediter-

<sup>71</sup> Lammel–Nagy1985.288.

<sup>72</sup> Kereszt. Műv. Lex.

<sup>73</sup> Kühár 1939.37.

<sup>74</sup> D' Ancona 1987.113.

<sup>75</sup> Lehet, hogy a névadásnál a kék szín mellett v. helyett a növény örökzöld tulajdonsága volt a meghatározó.

<sup>76</sup> Lammel–Nagy1985.267.

<sup>77</sup> Kereszt. Műv. Lex.

<sup>78</sup> Kereszty 1998.276.

<sup>79</sup> Stirling 1991.187.

<sup>80</sup> Rapaics 1986.32.



rán fajok közül kerültek ki.<sup>81</sup> Az erős illatú növények kedveltek voltak a parasztkertekben is. Boldogasszony jó illatú növényei közül ma is gyakran ültetik a kiskertekbe a mentát, a gilisztaűző varádcitot, más néven Boldogasszony mentáját. (Az előbb említett boróka és a rozmaryn örökzöld voltak mellett kellemes illatú növények.) Az illatos növények boldogasszony nevei mögött talán a mennybe-menetel legendájának egyik részlete rejtezik.

„Kisasszony havának tizennegyedik napján, három órakor az édes Szűz Máriához eljőve Urunk Jézus minden angyali karokkal és szentekkel nagy dicsőséggel, és az egész ház megtelik vala világossággal... ottan az angyalok a Szűz Mária ágát mennyei ékességgel ékesítették, és házikóját mennyei illatú virágokkal behintették...”<sup>82</sup>

Boldogasszony virágainak másik „csokrát” az augusztus 15-én szentelt növények adják. Bálint Sándor a Nagyboldogasszony ünnepén történő virágszentelést a mennybevitel egyházi hagyományaihoz köti.<sup>83</sup> Németország katolikusok lakta vidékein már a X. században ismert volt ez a szokás. A csokrok 7, 9 vagy 77- féle növényből álltak, amelyek között volt gyógynövény, fűszernövény, mezei virág és kerti virág is. A megszentelt csokrot eltették, hogy a villámlás tűz ellen védje a ház és a terményt. Az emberek a csokor kis darabját nyakukba akasztva, amulettként használták.<sup>84</sup> A Nagyboldogasszony napi virágszentelés nálunk is ismert a középkori liturgiában. Az 1496. évi Obsequiale-ban „Benedictio herborum in assumptione Beatae Mariae Virgins” címen szerepel.<sup>85</sup> Schwartz Elemér a Boldogasszony napi virágszentelést a Rába és Lapincs völgyében végzett kutatásai alapján, a német lakossághoz kötődő szokásként említi: „eine deutsche kirchliche Sitte”. Sőt feltételezi, hogy a virágszentelés szokása Nyugat-Magyarországon éppúgy és ugyanakkor fejlődött mint Németországban.<sup>86</sup> Bálint Sándor szerint a szokás a magyar falvakban is ismert lehetett, de mint élő hagyomány valóban a németek lakta területekre jellemző.<sup>87</sup> Ünnepi Kalendárium c. munkájában 13 Schwäbische Türkei település Boldogasszony napi csokrát ismerteti.<sup>88</sup> A növényeknek csak a német nevét közli. Megkísértem a növények nevek alapján történő azonosítását, de sajnos ez csak néhány növénynél sikerült.<sup>89</sup> De még ezekben az esetekben sem lehetünk biztosak, amint azt már a táblázatban láttuk, egy név több fajra is vonatkozhat. A csokrokat a német nevek alapján összehasonlítva, kitűnik, hogy vannak olyan növények, amelyek minden csokorban előfordulnak: Donnertistel v. Donnerditel (vm. szúrós növény, héjakút mácsonya, bogáncs v. ördögszekér), Mariabettstroh v. Muttergottesbettstroh (galaj), Wermede v. Wermuth

<sup>81</sup> Rapaics 1986.33.

<sup>82</sup> Bálint 1998.201.

<sup>83</sup> Bálint 1998.210.

<sup>84</sup> Pechler é.n.103.

<sup>85</sup> Mester 1954. 97.

<sup>86</sup> Schwartz 1925.19. 20.

<sup>87</sup> Bálint 1998. 210.

<sup>88</sup> Bálint 1998. 213–215.

<sup>89</sup> A német nevek azonosításánál Marzell 1943–77., Borza 1968. és Szabó-Kóczyán 1984. munkákat használtam.

(üröm), Judenkirsch v. Judenkersche (zsidócsereesznye). Nem volt minden csokorban, de gyakoribb volt a Tausendguldenkraut (ezerjófű). Előfordult még a szarkaláb (Ritterspur), orbáncfű (Johanniskraut), menta (Balsam, Pfeffermünz), aranyvessző (Goldrute), Nagynyárád csokrában a kapor (Dill). Schwartz Elemér fenn említett tanulmányában a latin neveket is feltünteti, mely szerint ezekben a csokrokban is szerepeltek szüros fajok, pl. az erdei mácsonya, tövises iglice, illatos növények pl. menta, cickafark, kékvirágú növények pl. katángkóró, kandilla, gyakran használt gyógynövények pl. orbáncfű, ezerjófű.<sup>90</sup> A csokrok közül részletesen tudom ismertetni a hajósi csokrot, amelyet megkötöttek nekem.<sup>91</sup> A csokorban a következő növényekből állt:

érett búzakalász, rozmaring (*Rosmarinus officinalis* L.), muskátli (*Pelargonium zonale* L.), Boldogasszony mentája (*Chrysanthemum balsamita* L. f. *tanacetoides*), kakastaréj (*Celosia argentea* L.), bíborvirág (*Gomphrena globosa* L.), aranyvessző (*Solidago canadensis* L.), héjakútmácsonya (*Dipsacus laciniatus* L.), sóvirág (*Limonium gmelini* (Wild.) O.Kuntze), káposzta levél (*Brassica oleracea* L.). A sóvirágnak (Waisengstrauss) feltétlenül benne kellett lenni a csokorban, neve is innen Waisang csokor. A csokorkötés másik fontos szabálya az volt, hogy kilenc féle virágból álljon. A növények változhattak, így volt olyan csokor, amelyben búzavirág, pipacs, fehér mécsvirág, szarkaláb, mezei margaréta, csattanó maszlagonia került a sóvirág mellé. A sóvirág jellegzetes, kékes-lila virágú növénye a szikes rétegeknek. Lehet, hogy azért volt elengedhetetlen tartozéka a csokornak, mert ettől a növénytől lett a csokor egyedi, illetve hajósi. A Bálint Sándor által ismertett csokroknál is voltak olyan növények, amelyek csak az adott falu csokrában szerepelnek. Mivel a növényeket nem tudtam pontosan azonosítani, csak feltételezem, hogy minden csokornál lehetett egy olyan növény, amely megkülönböztette a falvak boldogasszony napi csokrait. A hajósiak a virágokat káposzta levelek közé helyezték. Régen a csokorba csak mezei virágokat raktak, az 1950-es évektől már kerti virágokat is köttek bele. A virágokat kenderkóccal kötötték egybe, amelyet újhóld péntekén szereztek a takácsoktól. Amikor már nem voltak takácsok a faluban, a háznál levő kenderkócot használták. A boldogasszony napi csokrot kislányok vitték a misére, majd a mise végén, amikor a pap szentelt vízzel mondott áldást, a csokrot fejük fölé emelték. A megszentelt csokrot hazavitték, a nagymama és a keresztanya néhány krajcárért mindig kapott belőle. A házban felakasztották: „boszorkányok ellen jó ha van a háznál” szokták mondani. Kis vászonzacskóba a kilenc féle virágból egy-egy kicsi darabot elhelyeztek és amulettként a nyakukba akasztották: ha megijedt a gyermek, ha valakinek hideglelése volt, hogy az anyatejet megőrizze. Ha kisbaba született a bölcsőre akasztották a morzsolt csokrot tartalmazó vászonzacskót. Néhány háznál, amikor kisbajusz született a tehénnek adták a csokrot, hogy megvédje azt a boszorkányok rontása ellen. A kenderkócot is felhasználták ficamok, törések gyógyításánál. Ma már nem készítnek Waisang csokrot csak az idősebbek emlékezetében él ez a szokás. Bár idősebb

<sup>90</sup> Schwartz 1925.16.

<sup>91</sup> Szeretném köszönni Harmath Lajosné önkéntes néprajzi gyűjtőnek a hajósi adatok közlésénél és a csokor megkötésénél nyújtott segítségét.

asszonyok napjainkban is visznek magukkal pár szál virágot vagy egy kis bokrétát Nagyboldogasszony napján a templomba.

A hajósi csokorban is megtaláljuk a tüskés bogáncsot, az illatos növényeket és a gyógynövényeket is. Feltételezem, hogy e növények nemcsak azért kerültek a csokorokba, mert kozmopolita fajok lévén az ország nagy részén előfordulnak, hanem a hagyományok által megszabva kellett benne lenniük. Például a bogáncs több reneszánsz festményen szerepel Mária attributumaként. J. A. Agricola a fehér bogáncsot „Szűz Mária tüskéje”-nek nevezte.<sup>92</sup> A galajnak már a XVI. századtól ismert a „Szűz Mária szalmája” népi elnevezése. A legenda szerint amikor a kis Jézus született Mária fekhelye galaj szalmával volt bélelve. (A galajt az erős illata vagy a rossz íze miatt az állatok nem eszik meg.) Az erős illatú növényekre már a dolgozat első részében idéztem a mennybemenetel legendájának egy részletét. A virágszínek szimbolikájáról már szoltunk a táblázatban szereplő fajok ismertetésénél. Lehet hogy, a hajósi csokor káposzta levele sem praktikumól lett a virágok köré kötve, hanem azért, mert a káposzta általában az emberi szenvedések szimbóluma.<sup>93</sup> A csokrokban található gyógynövények általában a csokorral együtt kerültek felhasználásra, kivéve a Lapincs mentén, ahol ha beteg volt a háznál a csokorból kivették az orbáncvirágot, szentelt vízbe tették és azzal hintették meg a beteget. <sup>94</sup>A táblázatban felsorolt növények között is sok gyógynövényt találunk.<sup>95</sup> Máriáról elnevezve a növényt, vagy a nagyboldogasszony napi csokorba kötve, e növények a szentelés által megerősítve, szentelményként fejtették ki hatásukat.

A fentiekben bemutatott néhány példával azt szerettem volna érzékeltetni, hogy a növénynevek, a Nagyboldogasszony ünnepéhez kötődő növények, milyen sok kulturtörténeti információt hordoznak magukban. Azonban ez a sokrétűség nagy buktatókat rejt egy-egy növény eredetének magyarázata során. A növények szimbólum értékére vonatkozó ismeretek már kiestek az emlékezetekből, de a hagyományok megtartották magát a növényt, vagy a nevét. Egy-egy név eredetére vonatkoztatva biztosan ritkán állíthatunk, inkább csak következtetések és óvatosan feltételezések jöhetnek szóba a magyarázatoknál.

### Felhasznált irodalom

AUGUSZTIN Béla–JÁVORKA Sándor–GIOVANNI–Rudolf–ROM Pál

1948 Magyar gyógynövények. Budapest.

BÁLINT Sándor

1947 A Boldogasszony nyomában. Szent Ferenc 1947. június, 3–6.

BÁLINT Sándor

1998 Ünnepi kalendárium. Szeged.

<sup>92</sup> D' Ancona 1987.375.

<sup>93</sup> D' Ancona 1987.77-78.

<sup>94</sup> Schwartz 1925.17.

<sup>95</sup> Penso 1983.

- BORBÁS Vince  
1874 Növényntani elnevezések. Magyar Nyelvőr (3) 542-544.
- BORZA, Alexander  
1968 Dictionar etnobotanic. Bukarest.
- CSABA József  
1936 Népies állat és növénynevek Nagycsákányból. in: Vasi Szemle (3) 217-218.
- CSAPÓ József  
1775 Új füves és virágos magyar kert.... Posony.
- CSÚRY Bálint  
1933 Növénynevek Bogdánfalváról. Magyar Nyelv (29) 249-251. 316-321.
- D' ANCONA, Mirella Levi  
1987 The garden of the renaissance. Botanical symbolism in Italian painting. Firenze.
- FIALOWSKI Lajos  
1879 A népbotanika poezise. Magyar Nyelvőr (8) 413-420., 436-440., 492-497., 533-540.
- FÖLDI János  
1793 Rövid kritikai rajzolat a magyar fűvésztudományról. Béts.
- GRYNAEUS Tamás-PAPP József  
1977 Régi magyar (gyógy)növénynevek, XV-XVII. század. in: Communicationes de Historia Artis Medicinae Suppl. 9-10. 31-49. Budapest.
- GUB Jenő  
1994 Az állattartás etnozoológiája. EA.25400.
- GUNDA Béla  
1988 Egy kárpátaljai magyar falu etnobotanikája. in: Jósa András Múzeum Évkönyve. 25-40. Nyíregyháza.
- HALMAI János  
1948 Kossuth-csillag, Vénusz-sarucska. Budapest.
- HOLUBY József  
1872 Magyar növénynevek. Természettudományi Közlemények (4) 400.
- JÁVORKA Sándor-CSAPODY Vera  
1991 Iconographia florum partis Austro-Orientalis Europae centralis. Budapest.
- JÁVORKA Sándor  
1925 Magyar flóra. Budapest
- KERESZTY Zoltán  
1998 „Nézzétek a mező liliomait...”. Bibliai növények a hit és a tudomány jegyében. Budapest.
- KÜHAR Flóris  
1939 Mária-tiszteletünk a XI. és XII. század hazai liturgiájában. Budapest.
- KUNOS Ignác  
1883 Népetymológia a természet országaiban. Magyar Nyelvőr (12) 197-204.

- LAMMEL Annamária–NAGY Ilona  
1985 Parasztbiblia. Budapest.
- LŐRINCZI Ferenc  
1993 Népi növényismeret Árapatakon. EA.25178.
- MÁRTON József  
1892 Növénynevek a nép nyelvében. Ethnographia (III) 55–60.
- MARZELL, Heinrich  
1943–77 Wörterbuch der Deutschen Pflazennamen. Leipzig.
- MESTER Imre  
1954 Népi liturgikus szentelmények. Budapest.
- MOESZ Gusztáv  
1908 Székely és csángó növénynevek. Magyar Nyelv (4) 29–34.
- MOESZ Gusztáv  
1927 A Kiskúnság és a Jászság néhány növényneve. Magyar Nyelv. (23) 67–70.
- PECHLER, Wilhelm (szerk.)  
é.n. Handbuch der Deutschen Volkskunde. Potsdam.
- PENSO, Giuseppe  
1983 Index plantarum medicinalium totius mundi eorumque synonymorum. Milano.
- PRISZTER Szaniszló  
1999 Növényneveink. Budapest.
- RAB János  
1991 Hagyományos gyógynövényismeret Gyergyóban. Gyógyszerészet (35) 373–360.
- RAPAICS Rajmund  
1986 A magyarság virágai. Budapest.
- SCHWARTZ Elemér  
1925 A virágszentelés Nyugat-Magyarországon. Ethnographia (XXXVI) 15–21.
- SEIBERT, Jutta(szerk.)  
1994 A keresztény művészet lexikona. Budapest.
- SIMON Tibor  
1994 A magyarországi edényes flóra határozója. Budapest.
- SOMFAI Tiborné  
1987 Gyermekjátékok és vegyes néprajzi gyűjtés Parádon. EA.23507.
- STIRLING János  
1991 Boldogasszony ága, Szent György virága. in: Erdélyi Zsuzsa (szerk.): Boldogasszony ága. Budapest.
- SZABÓ László–KÓCZIAN Géza  
1984 A Sadler József által leírt növények gazdasági rendszerezése. Agrártörténeti Szemle (84) 507–532.
- SZENDREI Zsigmond  
1938 A magyar nép Mária-ünnepei. Levente (XVII) 139–144.

VAJKAI Aurél

1937–38 A magyar népi orvoslás vallásos és egyházi vonatkozásai. Új Élet 1937. 29–36., 73–78., 119–126., 195–198., 265–276., 457–462., 1938. 68–73., 162–171.

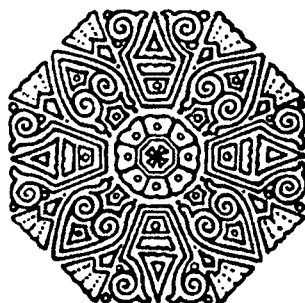
WÁGNER János

1903 Magyarország virágos növényei. (Hoffmann K. növényatlaszának képeivel). Budapest.

Erika Koltay

### The Flowers of Our Blessed Virgin

The essay introduces some flowers naming after Virgin Mary and in connection with the Assumptionfeast. The author gives the Latin, the Hungarian and the popular name of the plants. In case of some flowers we can read about the cultural historical background, too. The paper is also dealing with the bunches consecrated on the day of the Assumption in Hajós, a village at the Danube. She lists the flowers of the bunch and writes about its function in the community. The consecrated bunch of Hajós is illustrated by sorra photos, too.



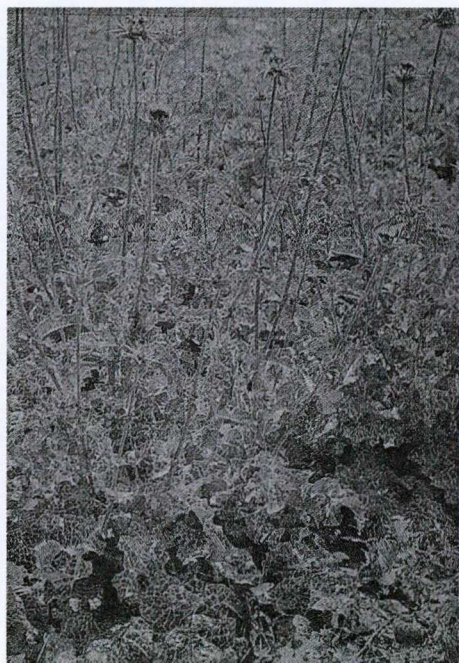




1. KÉP: NAGYBOLDOGASSZONY NAPI CSOKOR  
HAJÓSRÓL



2. KÉP: NAGYBOLDOGASSZONY NAPI CSOKOR  
HAJÓSRÓL



3. KÉP: BOLDOGASSZONY TEJE, TÖVISE  
(MÁRIATÖVIS, SYLIBUM MARIANUM)



4. KÉP: MÁRIA KÖNNYE  
(REZGÓPÁZSIT, BRIZA MEDIA)